

LAKATOS JUDIT

A nyíregyházi metodista gyülekezet története a kezdetektől a csehszlovák–magyar lakosságcseréig

JUDIT LAKATOS

The History of the Methodist Congregation of Nyíregyháza From the Beginning to the Czechoslovak–Hungarian Population Exchange

Keywords: Nyíregyháza; revival movements; Methodist church; population exchange

A szabadegyházak történetének kutatása során Szigeti Jenő figyelt fel elsőként arra, hogy ezek a közösségek jelentős sikereket értek el a vegyes nemzetiségű területeken, és határozott szándékuk volt, hogy a nemzetiségi ellentéteken túllépve mindenkit megszólítsanak, közösségeiken belül a nemzetiségi feszültségeket feloldják. (Szigeti 1990) Figyelemre méltó megállapítása volt az is, hogy a keleti és nyugati kereszténység határa, egyben a protestáns egyházak elterjedésének legkeletibb „bástyája” a Kárpát-medencében húzódott, és e missziós határon egyedül a szabadegyházi közösségek tudtak átlépni. Ezt a határátlépést ő az adventista egyház kárpátaljai misszióján keresztül mutatta be.

A szabadegyházak megjelenésének vallástörténeti kontextusát és társadalomtörténeti vonatkozásait számos tanulmányban járták körül kutatók, és valamennyi jelentősebb felekezet történetét feldolgozták több-kevesebb részletességgel. (Szigeti–Rajki 2012) További tanulmányozásra vár viszont az a kérdés, hogy mi okozta e közösségek feltűnő sikereit a magyarországi nemzetiségek között.

A metodista egyház magyarországi történetében a nemzetiségi kérdésnek különösen nagy jelentősége van, hiszen a második világháborút megelőzően az egyház tagságának körülbelül kétharmada nem magyar anyanyelvű volt. A bácskai németek között indult misszió kezdettől nagy gondot fordított a magyarok megnyerésére, de körükben csak mérsékelt sikerekről számolhattak be. A Németországból érkezett prédikátorok szorgalmasan tanultak magyarul, az egyház lapját, a *Békeharangot* kezdettől magyar nyelven jelentették meg, de nagyobb létszámú magyar gyülekezetet nem sikerült szervezni. A történelmi Magyarország felbomlásával a virágzó bácskai gyülekezetek az ország határain kívülre kerültek, az egyetlen budapesti gyülekezetbe többségében

németek jártak. Az első világháború utáni megújulás több dunántúli sváb és egy nyíregyházi szlovák gyülekezet csatlakozásával kezdődött, a nemzetiségi túlsúly így tartósan megmaradt.

Nyíregyházára a 18. század közepétől három hullámban érkeztek telepes szlovák parasztok, de a mezőgazdasági idénymunkások, mesterlegények, családtagok „leszívargása” egészen 1920-ig tartott. Részben ennek is köszönhetően nyelvüket sokáig őrizték. A nemzetiségileg, felekezetiileg rendkívül vegyes képet mutató térség kedvező táptalaja volt a szabadegyházi közösségek, korabeli szóhasználattal szekták megjelenésének. Már a 19. század végén megjelentek a baptisták és a nazarénusok, majd némi késéssel a szabadkeresztények, a Jehova tanúi, a tolsztójánus szekta követői. Legnépesebb, legjelentősebb közösséggé a metodista egyház vált. Tanulmányomban e közösség kialakulását mutatom be, és igyekszem választ találni arra a kérdésre, hogy miért éppen a metodista egyház tudta befogadni az itt kialakult szlovák nyelvű ébredési közösséget, és mennyiben segítette a szabadegyházi keret szlovák nyelvük megőrzését, nemzeti tudatuk megerősödését. A gyülekezet történetét az 1946–1948 között lezajlott csehszlovák–magyar lakosságcsereig követem, amelyben a gyülekezet lelkésze, Márkus József András kitüntetett szerepet vállalt, és a gyülekezet szinte teljes számban áttelepült Csehszlovákiába.

A szabad evangéliumi gyülekezetek kialakulása Nyíregyházán

A 19. században a protestáns egyházakban különösen felerősödő szekularizáció, a vallásvesztés és a templomok elnéptelenedése idején sajátos ellenpontként az alföldi paraszti közösségekben a vallásosság felerősödése volt tapasztalható. A racionális teológia terjedésével a prédikációk üres erkölcsi tanításokká laposodtak, az egyházpolitikai küzdelmek, az egyház társadalmi pozícióiért folyó harc kiüresítette a keresztény életformát. A vallásukhoz ragaszkodók életében keletkezett hiányt a házi istentiszteletek, a közös imádság, éneklés, áhítatos könyvek olvasása pótolták. A népi vallásosságnak e puritán gyökөрű formáit Szigeti Jenő paraszt-ecclesioláknak, „egyházacskáknak” nevezte (Szigeti 1982, 15. p.), amelyek a 19. század végén megjelenő szabadegyházak bázisát képezték.

A nyíregyházi tirpákok körében a paraszt-ecclesiolák megjelenésére a néprajztudósok is felfigyeltek. Márkus Mihály a nyíregyházi tanyabokrok világáról írt disszertációjában a társas élet alkalmi sorában megemlékezett az esti beszélgetések, „vecserkák” egy sajátos változatáról. Egyes tanyákon azért jöttek össze, hogy közösen olvassanak a Bibliából, imádkozzanak és énekeljenek a Tranosciusból. Márkus Mihály ezek megjelenését a tanyai kint lakás általánossá válásával magyarázta. (Márkus Mihály 2009, 231. p.) A templomtól messzire kerülő hívek körében szokássá vált, hogy csak kéthetente mentek be a városba, Nyíregyháza egyetlen evangélikus templomába (egyik héten az öregek, másik héten a fiatalok), hétközben pedig házaiknál jöttek össze.

A templomtól való elszakadás, fizikai távolság vezethetett volna a vallásosság gyengüléséhez, de a közismerten erős felekezeti öntudattal bíró evangélikus szlovákok

körében a templomhoz való ragaszkodás nem csökkent. Minden róluk szóló munka megemlíti, hogy a tírjákok a távoli tanyákról is bejártak a városba, időnként 10–15 kilométert is gyalogoltak, hogy a vasárnap reggeli istentiszteleten részt vegyenek. (Márkus Mihály 2009; Márkus J. András 1935; Gyivicsán Anna 2000) E szokásukat később a metodista egyházhoz való csatlakozás után is megtartották. A népi vallásosság számos más jelensége (más felekezetek ünnepeinek megtartása, szokásainak, rítusainak átvétele) arra mutat, hogy a hagyományos templomi vallásgyakorlást kevesellték a tírjákok, ezért is lettek egyre gyakoribbak a hétközben tartott vallásos összejövetelek. A paraszt-ecclesiolák előzményének tarthatjuk az evangélikus szlovákok körében általánosan elterjedt házi áhítat gyakorlását is, amelyet a kutatók már részletesen leírtak. (Márkus Mihály 2009, 257–258. p.; Gyivicsán 2000, 31. p.)

A bokortanyákon megindult vallásos megújulás a mélyebb lelki élet utáni vágyból spontán módon fakadt, nem emelkedtek ki vezető egyéniségek, nem állandósultak közösségek, és nem járt a templomi vallásgyakorlás elhanyagolásával. Az evangélikus egyház lelkészei ezért kezdetben jóindulatúan figyelték a vallásos buzgóság megnyilvánulásait. A 19. század végén Szabolcs megyében is megjelenő szabadegyházak beavatkozását azonban már nem kísérte ilyen elnézés. Elsőként a baptisták és nazarénusok igyekeztek kapcsolatot találni és gyülekezeté formálni az imádkozó paraszti közösségeket. Az erős missziós elkötelezettséget mutató baptisták már 1901-ben imaházat vásároltak a városban, kis gyülekezetük alakult, de jelentős számú hívőt nem sikerült magukhoz vonzani. Az ország más vidékein nagy sikereket felmutató baptista misszió nyíregyházi kudarcát abban láthatjuk, hogy csak magyar nyelven prédikáltak.

A paraszt-ecclesiolák népi vallásgyakorlása és a pietista gyökerű szabadegyházak közötti „átmenet” a nyíregyházi ébredési mozgalom történetében jól nyomon követhető, egyúttal rávilágít arra is, hogy az anyanyelven hirdetett ige minden másnál szorosabb lelki közösséget teremt. Az ébredési mozgalom megindulása az 1900-as évek elején olyan Felső-Magyarországról érkező prédikátorok tevékenységével függött össze, akik evangélikus háttérből jöttek, így a felekezetükhöz ragaszkodó tírjákok számára ismerős kegyességet hoztak magukkal, és emellett szlovák nyelven hirdették az igét. Újdonság volt, hogy fáradhatatlanul járták a tanyákat, napközben látogattak, megtérésre, kegyes, istenfélő életre buzdítottak, esténként pedig nagyobb hallgatóság előtt prédikáltak valamelyik tírják tanya udvarán. A Tranoscius-énekek mellett új, ébredési énekeket is tanítottak (mint például a református belmisszió kedvelt énekét a *Föl, barátim, drága Jézus zászlaja* alá kezdetűt). A régi és új kegyességi formák összetalálkozása, a keresztény életgyakorlat megújítására való felszólítás váratlanul nagy vonzerőt gyakorolt a tírjákokra, és 80–100 ember is összegyűlt egy-egy tanyai istentiszteleten.¹

1 A nyíregyházi ébredési mozgalom kezdeteiről a legteljesebb képet Márkus J. András nyíregyházi metodista lelkész rajzolta meg 1935-ben megjelent *Isten műve napjainkban* című munkájában. Ő gyerekként maga is szemtanúja volt a tanyabokrokban kibontakozó vallásos megújulásnak. Minden bizonnyal ebből az írásból merített Ondrej Prištiak, akinek a lévai

Az első, hosszabban itt időző misszionáriusok, Csincsurák Sámuel és Rohacsek János kapcsolatait áttekintve jól kivehető, hogy rajtuk keresztül egy kiterjedt vallási megújulási mozgalommal kerültek kapcsolatba a nyíregyházi hívek. Csincsurák Sámuel (1883–1952) a Nógrád megyei Ozdinban lakó evangélikusok kérték meg, hogy látogassa meg a Nyíregyházán talált hívőket. A később íróként, költőként ismertté vált misszionárius a bácskai Pincéden született szlovák családban. Fiatalon „kolportorként”, bibliaárusként működött, valószínű utazó prédikátorként járta a szlovákok lakta falvakat a Bácskában és Felső-Magyarországon is. (Bánszki 2021b) Rohacsek János a Trencsén megyei Ótúrán (Stará Turá) született szlovák családban, és szintén kapcsolatban állt az ozdini evangélikus gyülekezettel. Csincsurák 1910 tavaszán érkezett Nyíregyházra Ozdínból, és hosszabb időt töltött itt. Többször prédikált a városban Szuhanzky Andrásné házában, de a tanyákat is járta. Prédikációi nyomán sokan megtértek, és valóságos ébredésről beszélnek a visszaemlékezések. (Márkus J. András, 1935) Az addigi alkalmi összejövetelek rendszeressé váltak. A gyülekezetté válás felé tett fontos lépés volt, hogy a hívek egy házat vásároltak a Szarvas utca 43. szám alatt, amikor a régi Szuhanzky-ház már kicsinek bizonyult a növekvő számú érdeklődőnek.

A felvidéki evangélikus szlovákok körében a 20. század elején megindult vallásos ébredés a német és svájci protestáns vallási megújulási mozgalom (Gemeinschaftsbewegung) nyomán bontakozott ki. Ez a pietista gyökerű belmissziói mozgalom a meglévő egyházi kereteken belül igyekezett változást elérni a személyes hitre jutás, a megtérés hirdetésével. Nagy hangsúlyt helyeztek a támogató, lelki növekedést segítő kis közösségek létrehozására, a bibliatanulmányozásra, lelkigondozásra, evangelizációra. Működésüket számos egyházi, felekezeti egyesület megjelenése és élénk diakóniai tevékenység is követte. Ilyen jellegzetes belmissziói egyesület volt az alkoholelleses Kék Kereszt Egyesület, amely 1894-ben Magyarországon is megkezdte munkáját Biebrauer Tivadar (a Bethesda Kórház és a Protestáns Árvagysegület egyik alapítója) kezdeményezésére, 1897-ben pedig Ótúrán is megalakult a helyi egyesület. A német egyházi megújulás lelkisége legfőképpen a Kék Kereszt Egyesület révén jutott el Magyarországra, és fontos szerepet játszott a methodista egyház megjelenésében is.²

Testvérgyülekezet történetéről szóló Nemzedékről nemzedékre (*Z pokolenia na pokolenie*) című, 1995-ben megjelent könyvből folytatásokban részleteket közölt a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet lapja, a *Hírmondó* a 2002. 10. számtól. Endreffy Zoltán nyugdíjas lelképásztor az evangélikus egyházban zajló megújulási mozgalom történetét kutatva jutott el a lévai Testvérgyülekezet történetét bemutató munkáig, amely sok személyes történetet közölt az ébredés idejéből.

- 2 Az Amerikai Egyesült Államokból indult mozgalom az alkoholizmus visszaszorítását tűzte ki célul, s ebben nagy szerepet szánt a vallásnak és a vallásos közösségeknek. A tagok teljes absztinenciát fogadtak, a velük kapcsolatba kerülőknek pedig mértékletes alkoholfogyasztást tanácsoltak. Felekezeti mozgalomként működött, s elsősorban a pietista megújulási mozgalmakkal találta meg a közös hangot. Kék Kereszt Egyesület működött a Bácskában az evangélikus németek között is. Egy ilyen kis kör hívta be az első methodista lelkészeket

Az óturai Kék Kereszt Egyesület (Modrý kríž) megszervezése az ottani evangélikus lelkes, August Roy lányai, Kristina Roy (1860–1936) és Maria Roy (1858–1924) nevéhez fűződik. A két testvér tevékenysége sok egyéb területre is kiterjedt, árvaházat, egy kisebb kórházat is létesítettek Ótúrán, és közreműködtek egy evangélikus diakonissza egyesület felállításában. A család anyai és apai ágon is szoros kapcsolatban állt a szlovák nemzeti mozgalommal, amely a két testvérnek köszönhetően az evangélikus egyház megújításának ügyével is összefonódott. Kristina Roy az egyesület megszervezésekor már közismert író, szlovák nyelven írt vallásos regényeit számtalan nyelvre lefordították. Maria Roy énekíróként lett ismert. Közösén összeállított énekeskönyvük, a Sion énekek (*Piesne sionské*) 1906-ban jelent meg először, és a szlovák nyelvű ébredési mozgalomban óriási népszerűsége tett szert.³ A Roy testvérek valamennyi Nyíregyházán járt prédikátorral, könyvterjesztővel kapcsolatban álltak. Ha nem is kezdeményezői, de támogatói voltak az alföldi szlovákok körében folyó missziós munkának. Az óturai missziós központ kisugárzása a Felvidéktől a Bácskáiáig ért,⁴ és kapcsolataik a Kék Kereszt Egyesületen keresztül a szlovák evangélikusok körén túl is kiterjedtek.

A Nyíregyháza környéki tanyákon megélénkülő vallásosság a vendég prédikátorok megjelenésével külső ösztönzést kapott, növekedett a résztvevők száma, és kisebb közösségek állandósultak is. A baptistákhoz csatlakozók közössége határozott szabadegyházi jelleget öltött, de a legnagyobb csoport a Szarvas utcai gyülekezet maradt, amely továbbra is megőrizte evangélikus kötődését. Ezt a közösséget a németországi közösségi mozgalom saját missziós területének tekintette, és Martin Urban kelet-európai missziós igazgató 1911 májusában új prédikátort küldött ide Rohacsek József (1877–1962) személyében. Rohacsek József óturai születésű evangélikus misszionárius volt, aki Kristina Roy hatására tért meg és hagyott fel a kereskedő mesterséggel. Nyíregyházára a dél-bácskai Kiszácsról érkezett, ahol könyvárusként (kolportörként) dolgozott, és amerikai missziós útra készült. Lelkészi oklevele, felszentelése nem volt, de Neukirchenben egy missziós iskolában tanult, és Bécsben a metodistáknál is megfordult. A gyülekezetben kisebb szakadást idézett elő a külső beavatkozás, és a laikus vezetők, Veczán János és Pál a tagok egy részével kivált. Ez a csoport később a nyíregyházi Bethánia Egylet alapítója lett.

Rohacsek József kilencéves nyíregyházi tartózkodása jelentős változásokat hozott a gyülekezet életébe, amely az evangélikus egyházzal való szoros kapcsolat ellenére is kezdett egyre inkább sajátos arculatot ölteni, önálló szabadegyházi közösségként

Magyarországra. Részletesen a metodista egyház indulásáról: Khaled A. 2011, a Kék Kereszt bácskai indulásáról: Mojzes 1965.

- 3 A Roy testvérek életrajza a *Piesne Sionské* énekeskönyv szlovák nyelvű honlapján olvasható: <http://www.piesnesionske.sk/index.php?cid=3> Utolsó letöltés: 2022.07.13.
- 4 Csincsurák Sámuel és Rohacsek János a Nyíregyházán töltött tél után a Bácskában folytatták működésüket, és az ottani kékkeresztes egyesületek alapításán dolgoztak a bácskai szlovákok között. (Mojzes, 1965; Bánszki 2021b)

működni, részben a közösség belső fejlődése, részben az evangélikus egyház elutasító magatartása miatt.

Rohacsek József nagy hangsúlyt fektetett a Biblia rendszeres olvasására. Az egyéni bibliaolvasás fontosságának hangsúlyozása valamennyi protestáns felekezet közös öröksége, amely szükségszerűen megkívánta, hogy mindenki az anyanyelvén olvashassa a Szentírást. A nyíregyházi tirpákoknak az 1579-ben elkészült ócseh nyelven kiadott Králicei Biblia volt a kezükben. A „rezes Biblia” a tirpák családokban Márkus József szerint a polcon porosodott (Márkus J. András 1935, 17. p.), és közel sem tartották akkora becsben, mint a családi áhítatokon használt Tranoscus énekeskönyvet. A német közösségi mozgalom a Bibliának sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint általában a korabeli protestáns egyházi felfogás, amely a „lázás bibliaolvasásban” a „rajongás”, a vallásos túlbuzgóság egyik jelét látta. (Orosz Tamás, 1939) A pietista hagyományt tovább vivő közösségekben a hívő életének minden kérdésében útmutatónak számító Szentírást naponta olvasták, elmélkedtek fölötte, közösségi alkalmakon tanulmányozták, magyarázták. Rohacsek József a szlovák ébredési mozgalomban töltött évei alatt ismerte fel, hogy óriási szükség volna egy új, modern szlovák nyelvre lefordított Bibliára. Bár teológiai képzettségét, lelkeszi jogosítványait az ellene folyó perekben rendre kétségbe vonták, az ókori nyelvek alapos ismerője volt, és jelentős tudással felvértezve állt neki a fordítói munkának. 1910-ben jelent meg a Márk evangéliuma szlovák fordítása, 1924-ben pedig a teljes Újszövetség, amelyet a Brit és Külföldi Bibliatársulat (British and Foreign Bible Society) adott ki Budapesten és Prágában. 1936-ra a Biblia valamennyi könyvének fordítása elkészült, amely az első, eredeti nyelvekből fordított szlovák nyelvű bibliakiadás lett. A szenvedélyes bibliaolvasó prédikátor hatására a gyülekezet is rendszeres bibliaolvasó lett.

Rohacsek idejére esett az énekkincs megújulása is. A Nyíregyházán járt prédikátorok a jól ismert Tranoscus-énekeket énekelték a tanyai összejöveteleken, és időnként felcsendült egy-egy ébredési ének is. Rohacsek József ismertette meg a nyíregyháziakat a Roy testvérek szlovák nyelvű énekeskönyvével, a Sion énekek című gyűjteménnyel. A szívesen és jól éneklő tirpákokból énekkart szervezett, zenei ismeretekre tanította őket, néhány tanyai házba harmóniumot, pianínót vásároltak. Ekkor jutottak el Nyíregyházára Kristina Roy szlovák nyelvű vallásos írásai is, amelyek rendszeres olvasókra leltek.

Nem meglepő, hogy a szlovák nyelvhasználat megerősödése a gyülekezetben, a hívek elmaradása a magyar nyelvű evangélikus istentiszteletekről a pánszláv szervezkedés vádját vetítette a közösségre, és Rohacsek József terelte a gyanút, amikor ismeretlenek röpiratot terjesztettek az 1913-ban bevezetett tisztán magyar nyelvű istentiszteletek megtartása ellen.⁵ Az erősen magyarosodó városban az eset óriási visszhangot váltott ki, a *Nyírvidék* 1913. február 6-i száma három oldalon taglalta a pré-

5 Pánszláv törekvések Nyíregyházán. *Nyírvidék*, 1913. február 6. 3. p.

dikátor bűneit. A vádak között szerepelt az óturai misszióhoz fűződő szoros kapcsolat, a misszió nevére vásárolt ház, az óturai misszióknak gyűjtött pénzadományok, és mint legfontosabb, hogy a tótul már alig tudó gyülekezetet arra „kényszerítette”, hogy szlovák nyelvű istentiszteletet hallgasson. A röpirat terjesztésében való részvételt nem sikerült bizonyítani, de az engedély nélküli egyesületalapítás és az engedély nélküli adománygyűjtés miatt Rohacsek Józsefet 60 korona megfizetésére kötelezték és a városból kiutasították.⁶

Márkus József András visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az üldöztetés a gyülekezetet nem törte meg. Rohacsek József rövidesen bevonult, és tábori lelkészként szolgált előbb Miskolcon, majd Galíciában. Távollétében a gyülekezetet laikus vezetők (Harmann József, Greksza Mihály, Molnár András, Szabó Ede és Jakubcsák András) tartották egyben, és felesége is velük maradt. A háborús vereség és a Tanácsköztársaság után hazatérő prédikátort újabb, az 1913-asnál komolyabb támadás érte. A szlovák nemzeti érzület ápolása, a pánszláv szervezkedés vádja sokkal súlyosabban esett latba, így 1920 őszén Rohacsek József vizsgálati fogságba került, a gyülekezet imaházát pedig a hatóság lezárta.

Az egyik vád az volt ellene, hogy a Magyarországgal hadban álló oroszokért és csehekért mint testvéreiért imádkozott a gyülekezetben. Ennél is súlyosabb volt, hogy a román megszállás alatt elrendelt népszámlálás idején arra igyekezett rábeszélni a híveket, hogy vallják magukat szlováknak. A debreceni ítéletábra 1920. november 23-án Rohacsek Józsefet bűnösnek találta „izgatás büntette és közcsend elleni kihágás” bűntettében, és három év börtönrre ítélte. A periratok tanúsága szerint a vádlott a tettét beismerte, külpolitikai célzatát viszont tagadta. 1921. augusztus 30-án a fellebbviteli tárgyaláson végül mégis felmentették az izgatás vádja alól, bár magatartását továbbra is hazafiatlannak tartották. A további börtönbüntetést elengedték, Nyíregyházáról kiutasították, és oda nem térhetett már vissza.⁷

Rohacsek József kétségkívül erős szlovák nemzeti érzelmű volt, amit nem is tagadott, és igyekezett a gyülekezetet is megerősíteni szlovák nemzeti érzéseiben (a tót elnevezés helyett a szlovák elnevezés használatát is ő szorgalmazta, arra buzdította a híveket, hogy egymás között és a hatóságok előtt is a szlovák nyelvet használják),⁸ de nehezebb annak megítélése, hogy mennyire járt sikerrel. A román megszállás alatt 1920 januárjában lezajlott összeírás során, amely a 12 éven felüliekre terjedt ki,

6 Ezúton is köszönöm Bánszki Hajnalkának, hogy a két pánszláv perre felhívta a figyelmemet, és az 1920–21-es per anyagát a rendelkezésemre bocsátotta.

7 Rohacsek József bűnvádi pere. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdu-Bihar megyei Levéltár (tovább: MNL HBML) VII 2b B 306 1921. Rohacsek József szabadulása után családjával Csehszlovákiába költözött. Teológiai tanulmányait itt hivatalosan is befejezte, evangélikus lelkész lett, tovább dolgozott a Biblia szlovák nyelvű fordításán. (Márkus J. András 1935; Bánszki 2021b)

8 Rohacsek József bűnvádi pere. MNL HBML VII 2b B 306 1921.

Nyíregyházán csak 72 fő vallotta magát szlováknak. (Bánszki 2021b) Márkus Mihály 1943-ban megjelent monográfiájában az 1930-as népszámlálás adatait figyelembe véve 27 ezerre becsülte a tirpákok, vagyis a Nyíregyháza környéki tanyabokrokban és részben a városban lakó, többnyire evangélikus és szlovákul beszélő, értő lakosok számát. (Márkus Mihály 2009, 22. p.) A jelentős nagyságrendbeli különbség nyilvánvalóan abból adódott, hogy a tirpákok szlovák nyelvük ellenére nem voltak szlovák érzelműek, és ebben Rohacsek József sem tudott változást elérni.

Érdeemes felidézni, hogyan emlékezett a Rohacsek József elleni pánszláv vádakra Márkus József András. Ő úgy látta, a tirpákok se igazi tótok, se igazi magyarok nem voltak. Vallásos életükben ragaszkodtak a tót nyelvhez, és a gyülekezetben 80%-ban szlovákul imádkoztak, de a magyar nyelv térnyerését maga Márkus is elkerülhetetlen és természetes folyamatnak tartotta.⁹ Rohacsek törekvéseiben az anyanyelvhez való ragaszkodást látta, amelynek jogosságában megerősítette korábbi tanára, a frankfurti metodista teológia professzora, Ernst Sommer azon kijelentése, hogy az „anyanyelv elhanyagolása a jellem csorbításával jár”. (Márkus J. András 1935, 55. p.)

Mindezek fényében talán túlzás szlovák nemzeti mozgalomnak nevezni Rohacsek József nyíregyházi tevékenységét, de azzal egyetérthetünk, hogy Nyíregyházán a vallásos ébredési mozgalom a nemzetiségi nyelvhasználat kiszélesedésével járt. (Bánszki 2021b) Sokkal fontosabbnak tarthatjuk a közösség ébredési jellegét, elmélyült vallásosságát, melynek köszönhetően a későbbiekben együtt maradtak a szlovákul nem beszélő lelkészek irányítása alatt is.

Csatlakozás a metodista egyházhoz

A nyíregyházi szabad evangélikus gyülekezet Rohacsek József perbe fogásával válaszút elé érkezett. A korábbi formában együtt maradni nem tudott, a paraszt-ecclesiolákba visszavonulni nem akart, nem lehetett. A nemzetiségi kérdés, rendőrségi ügyek elfedték, hogy itt egy valóban összetartó lelki közösség alakult ki Rohacsek Józsefnek köszönhetően, ahol a hitélet gyakorlására sokkal mélyebb, bensőségesebb keretek között nyílt lehetőség, mint amit a templomi istentiszteletek, az evangélikus egyház által támogatott belmissziói alkalmak (mert ilyenre is volt példa) nyújtani tudtak.

Ilyen körülmények között a gyülekezet arra az elhatározásra jutott, hogy a Kék Kereszt Egyesület védelme alá helyezik magukat. 1920. június 1-jén egy kisebb küldöttség utazott Budapestre (Jakubcsák András, Szabó Ede és Márkus József András), hogy felkeressék a Kék Kereszt Egyesület irodáját, és felvételüket kérik. (Márkus J.

9 Márkus J. András 1935, 56. p. Márkus József a gyülekezet történetéről készült írásában következetesen a tót elnevezést használta, hasonlóképpen Márkus Mihály a tirpákokról írt néprajzi munkájában. „E névhasználat helyes és helytelen voltáról már igen sokat írtak. ...a tót névhasználatban magát a *népet* követjük.” (Márkus Mihály 1943, 6. p.) Írásomban ott öríztem meg a tót elnevezést, ahol a felhasznált forrásokban is ez szerepelt.

András 1935) A Kék Kereszt Egyesület vezetője azonban éppen nem volt otthon, így a hírből ismert methodistákhoz indultak. Funk Márton methodista szuperintendens egy jelentésben fél mondatban utalt arra, amiről sajnos nincs több információnk, hogy a „felső-magyarországi szabad tót közösségek már 1910-ben foglalkoztak a hozzánk való csatlakozás gondolatával”.¹⁰ Akkor a német közösségi mozgalom aktivizálódása miatt lekerült a napirendről a kérdés.

A methodista egyház a háború után szintén válságos időket élt át. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával az addig fennálló egyházi keretek megszűntek, az egyetlen megmaradt budapesti gyülekezet élén egy külföldi szuperintendens állt, így az egyház nagy missziós kezdeményezésekre nem vállalkozhatott, bár nem is zárkózott el a meghívások elől. A nyíregyházi gyülekezet befogadása Funk Márton szuperintendens részéről körültekintést igényelt. A szlovák nyelvű gyülekezetet pánszlávizmussal vádolták, lelkésze börtönben ült. A szuperintendens megszerezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium engedélyét, és felkereste Rohacsek Józsefet a börtönben. Az ő hozzájárulását ugyan nem kapta meg, de segített elérni a perújrafelvételt, és kihozni a prédikátort a börtönből. A reménytelen ügyet a budapesti methodista gyülekezet tagja, dr. Fleischer Gyula ügyvéd vállalta, aki az egyház új missziós kezdeményezése, az ingyenes jogsegélyszolgálatot nyújtó Népiroda vezetője volt.

A nyíregyházi gyülekezet azért csatlakozott a methodista egyházhoz, mert vezető nélkül maradt, és védtelen volt a hatóságok túlkapásaival szemben. A szlovák nyelvű gyülekezet vezetésére azonban a methodista egyháznak nem volt elég lelkésze, szlovákul tudó lelképásztora pedig egyáltalán nem. Ezért John L. Nuelsen püspök a gyülekezet vezetését kezdetben az egyik legrégebbi laikus vezetőre, Harmann Józsefekre bízta. Ifjabb Márkus Józsefet, aki tudott valamennyire németül, Frankfurtba küldték a prédikátorképzőbe, Nagy Zsófia pedig útnak indult a svájci diakonisszaképzőbe. A következő évben újabb hat lány követte a példáját, Adami Mária, Haszics Julianna, Keczkó Erzsébet, Vitovszki Julianna, Babicz Ilona és Turcsán Erzsébet, ők Frankfurtba utaztak a Bethánia diakonisszaképzőbe. Mindez egy új kor beköszöntét jelezte, hiszen a közösségi mozgalomhoz kötődő gyülekezet korábban nem végzett szeretetszolgálatot, vendégprédikátorok jártak a városban, de a gyülekezeti tagok nem jutottak el az őket támogató missziós központokba.

A nyíregyházi evangéliumi közösség betagozódása a methodista egyházba meglepően könnyen, ha nem is teljesen zökkenőmentes zajlott, amit annak tudhatunk be, hogy a Kék Kereszt Egyesülettel, a német belmissziói mozgalommal kapcsolatban álló prédikátorok nagyon hasonló lelkiséget közvetítettek, mint ami a methodista egyházat is jellemezte. A rendszeres bibliaolvasás fontossága, a megtérés hirdetése, a hívő élet folyamánként követett szigorú, puritán életvitel (tartózkodás az alkoholfogyasztástól, a

¹⁰ Jegyzőkönyv a püspöki methodista egyház magyarországi missziójának második évi üléséről. 1922. június 27–július 2. Magyarországi Methodista Egyház Levéltára (tovább: MMEL), I.7 Évi konferencia, 16. doboz

világi szórakozásoktól), a közösségi alkalmak rendszeres látogatása tulajdonképpen közös volt mindegyik irányzatban. A különbség csak abban volt, hogy a metodista egyházban nagy önállóságot élvező gyülekezetek a konferenciák rendszerén és a püspök személyén keresztül betagozódtak egy nemzetközi egyházi szervezetbe, annak minden előnyével és hátrányával egyetemben.

Wallrabenstein Jakab, egy bácskai sváb a nyíregyházi gyülekezet élén (1922–1929)

1922. március 19-én érkezett meg a gyülekezetbe az első kinevezett metodista lelkész, miután az egyházhoz több új munkatárs csatlakozott. Wallrabenstein Jakab (1881–1965) Tiszaistvánfalván, korábbi nevén Járek községben (Bački Jarak, Szerbia) született, sváb evangélikus családban nőtt fel. Gyenge fizikuma miatt a paraszti munkára nem volt alkalmas, ezért tanulni küldték. Teológiai tanulmányait Eperjesen, majd Halléban végezte, ezt követően egy rövidebb időt a bielefeldi Bethel intézetben töltött (a német belmisszió fellegvárában, Friedrich Boedelschwing pszichiátriai intézetében), ami életre szóló hatást tett rá, és elkötelezte a diakónia és a belmisszió ügye mellett. Hazatérése után a Temes megyei Homokoson (Mramorak, Szerbia) volt evangélikus lelkész és az itt már működő Kék Kereszt Egyesület elszánt tagja (ennek révén Kristina Royjal is levelezésben állt). A trianoni békeszerződéssel a falu a határ jugoszláv oldalra került, a magyar nyelvű gyülekezet megfogyatkozott. 1921. december 26-án bejelentette elöljárójának, hogy kilép az evangélikus egyházból, és elfogadja a budapesti metodisták meghívását. A családjával áttelepülő lelkészt a metodista püspök rövidesen Nyíregyházára helyezte.

Az eset országos visszhangot váltott ki az evangélikus egyházban, és az *Evangélikusok Lapjában* 1922 folyamán többen visszatértek a „hitehagyott” Wallrabenstein Jakab ügyére.¹¹ Az eset azért is érintette fájdalmasan az evangélikus egyházat, mert ekkoriban lépett ki az egyház szolgálatából Reichert Gyula is, aki a dombovári gyülekezetben lett metodista lelkész. Wallrabenstein Jakab esetében a belmisszió ügye volt az a sarkalatos pont, amin a döntése megfordult, bár az evangélikus egyházban sokféle egyéb vád elhangzott vele szemben.¹² Olyan egyházban kívánta folytatni lelkészi szolgálatát, amely fogékony a szeretetszolgálatra, a lelki gondozásra, a megté-

11 *Evangélikusok Lapja*, 1922 (8. évfolyam), 17., 18., 21., 28-29., 39., 44. lapszámok.

12 Wallrabenstein Jakab (később Bujdosó János) hagyatékát az Evangélikus Országos Levéltár őrzi. Az alig egy doboznyi irat között található Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész dátum nélküli visszaemlékezése Bujdosó Jakabról „Feljegyzések a Magyar Béthelről” címmel. Ő így emlékezett: „De azért örök nosztalgiaja nem hagyta nyugodni, szüntelenül egy bethelszerű intézményről álmódott. Az ennek megvalósítása utáni vágy gyötörte, csalogatta át az országhatáron, hajtotta a methodista egyház szolgálatába...” Evangélikus Országos Levéltár (HU EOL) VIII.014 Bujdosó János hagyatéka.

résre, és a methodista egyházat ilyennek ismerte meg. A magyar misszió évi ülésén bemutatkozásakor egyenesen azt mondta, hogy „most tudja, mióta a mi munkánkban áll, hogy már előbb is methodista volt, tudtán kívül”.¹³

Wallrabenstein Jakab békeszerető jellemének, tevékeny szolgálatának eredménye lett, hogy a gyülekezetnek a hatóságokkal nem akadt több gondja (legalábbis a városban, és a pánszláv vádaknak sem volt többé alapja), amit másutt nem mondhattak el a metodisták. Sőt, komoly elismerést vívott ki áldozatos munkájával. Szolgálatát egy virágzó időszakot hozott a gyülekezet életébe, amelyet a folyamatos gyarapodás jellemezett. 1921-ben száztízen csatlakoztak a metodistákhoz, a következő évben hatvannyolcan már hivatalosan is egyháztagok voltak, és minden évben további 15–20 új tagot vettek fel. A családtagokkal, gyermekekkel, érdeklődőkkel együtt egy-egy alkalmon több százan is részt vettek.¹⁴ Megtartották az első keresztelőt és menyegzőt a gyülekezetben, ami a következő években egyre gyakoribb lett. Az ébredési közösség egyházas vonásokat kezdett ölteni.

A gyülekezetbe járó gyermekek száma az egyházi statisztikák szerint 180 és 200 között mozgott, és a kezdetektől vasárnapi iskolában foglalkoztak velük. Wallrabenstein Jakab gyermekeknek is tartott evangelizációkat a város környékén, a legszegényebbek között. A gyermekek között végzett szolgálat kapcsán fontos megjegyezni, hogy a vallásszabadságról szóló 1895. évi XLIII. törvény 18 éves kor fölött engedélyezte a vallásváltást. A gyermekek vallásos nevelését csak a „bevett” és törvényesen elismert egyházak végezheték, és minden vasárnap és ünnepnap abban az egyházban volt a helyük, amelybe születtek. A szabadegyházak közül egyedül a methodista egyház esetében tettek kivételt, és eltűrték, hogy alkalmain gyermekek is részt vegyenek, amit az egyház teljes mértékben ki is használt. (Fazekas Csaba, 1996) Budakeszin gyermeknyaralattás folyt, Wallrabenstein Jakab cserkészcsapatot szervezett, és minden gyülekezetben működött vasárnapi iskola. A kivételes bánásmód egyik magyarázata az lehet, hogy az egyház kiterjedt szociális tevékenységét a kormányzat is méltányolta, másrészt a gyermekkeresztség gyakorlásával a legkevésbé „szektás” szabadegyház volt.

13 Jegyzőkönyv a Püspöki Methodista Egyház magyarországi missziójának második évi üléséről. 1922. június 27. – július 2. MMEL, I.7 Évi konferencia, 16. doboz, 11. p.

14 A methodista egyházban más szabadegyházi közösségekhez hasonlóan az egyház tagja az lehetett, aki hivatalosan kérte valamelyik gyülekezetbe való felvételét, valamennyi időt próbatagként eltöltött, hitéről, elkötelezettségéről, erkölcsös életéről bizonyosságot tett. Idővel tagfelkészítő foglalkozásokon is részt kellett vennie a jelölteknek. A tagokkal szemben támasztott szigorú elvárások miatt sokan nem lettek hivatalosan az egyház tagjai, bár az istentiszteleteken rendszeresen megjelentek. A látogatókkal együtt a methodista gyülekezet létszáma jóval meghaladta az egyházi statisztikában szereplő számokat. Az egyházi szertartásokra vonatkozóan értékes információkat tartalmazhat a gyülekezet anyakönyve, amely jelenleg a Magyarországi Evangélikumi Testvérközösség birtokában van, így a kutatáshoz nem tudtuk felhasználni.

A szociális munka különösen szívügye volt a lelkészeknek, és a háború utáni gazdasági válság idején erre sok lehetőség nyílt. Már az 1922-es év telén a gyülekezeti tagok adományából gyermekétkeztetési akciót indítottak, amiről a *Nyírvidék* című lap hosszú cikkben számolt be.¹⁵ 1926-ban napközi otthont nyitottak a városban dolgozó napszámosságoknak, kifutófiúknak, tanulóknak. Wallrabenstein Jakab a bielefeldi Bethel misszió mintájára egy értelmi fogyatékosokat gondozó otthont is szeretett volna felállítani Magyarországon, de Nyíregyházán erre nem nyílt mód. A terv később Budakeszin vált valóra, ahol a „Magyar Béthel” mindenfajta egyházi és állami segítség nélkül, adományokból, családtagjai áldozatos munkájával valósult meg.

Az 1920-as években a gyülekezet legnagyobb vállalkozása a Dessewffy tér 10. szám alatti kápolna felépítése volt.¹⁶ A ma is álló épületben a földszinten egy tágas lelkészlakást és egy irodát, az emeleten egy 500 férőhelyes termet alakítottak ki. A kalkulált költségek 6 millió koronára rúgtak a berendezés nélkül (a háború utáni hiperinfláció miatt ez végül háromszor annyi lett), ami meghaladta a gyülekezet anyagi lehetőségeit, de habozás nélkül fogtak hozzá a munkához. Az építkezés költségét jelentős részben külföldi adományokból fedezték. John L. Nuelsen püspök a methodista misszió százéves évfordulójára gyűjtött centenáriumi alapból felajánlott 4000 dollárt, ami körülbelül a költségek felét fedezte. Funk Márton szuperintendens egy néhány hetes svájci körúton 5600 frank adományt gyűjtött az épülő kápolna javára. A tagok a korabeli szegénységhez képest óriási adományt gyűjtött össze, 250 000 koronát (sokan jegygyűrűiket, fülbevalóikat tették pénzzé, hogy segíthessenek). A fuvart a gyülekezet tagjai ingyen végezték, amelynek értékét körülbelül 500 000 koronára becsülték.

A methodista egyházban eltöltött tíz év alaposan átformálta a nyíregyházi gyülekezetet. A korábbi tirpák gyülekezethez Wallrabenstein Jakab szolgálata idején sok új tag csatlakozott, akik már a magyarok számát gyarapították, a parasztok mellé vasutasok, kisiparosok, tisztviselők csatlakoztak. Elmaradtak a szlovák nyelvű igehirdetések, bár a hívek egy része továbbra is szlovákul imádkozott a gyülekezetben. Az ébresztő, hitmélítő alkalmak mellett lázas tevékenység vette kezdetét, építkezés, szeretetszolgálat, rövidebb-hosszabb missziós utak, konferenciák zajlottak. A szlovákul beszélő vendégprédikátorok helyett német és amerikai lelkészek, püspökök, diakonisszák fordultak meg a gyülekezetben. A szlovák nyelvű, az evangélikus egyház keretein belül maradó ébredési mozgalomból az 1920-as években egy elmagyarosodó szabadegyházi közösség formálódott.

15 A methodista egyház szeretet asztalánál. *Nyírvidék*, 1923. január 5. 3–4. p.

16 A methodista egyház a két világháború között állami elismerés nélkül működött. Mivel az 1895:XLIII. törvénycikk értelmében nem volt jogosult ingatlant vásárolni, adományokat gyűjteni, a korlátozás áthidalására még 1912-ben Keresztyén Könyvesház Korlátolt Felelősségű Szövetkezet néven egy vállalkozást hoztak létre. A nyíregyházi kápolna épülete hivatalosan a Könyvesház tulajdonában állt.

Márkus József András szolgálata (1929–1947)

1929-ben a nyíregyházi gyülekezetbe két fiatal prédikátor került, Márkus József András (1901–1993) Györkönyből és Dékány Elemér Kaposvárról. A gyülekezetnek ekkor 108 próbatagja és 154 rendes tagja volt, tiszta vagyona 118 ezer pengőt tett ki (ennél többet csak a budakeszi árvaház és üdülőtélep ért, 150 ezer pengőt),¹⁷ az egyik legnagyobb, legelevenebb gyülekezet volt az egyházban. Ezért Wallrabenstein Jakab utolsó innen küldött jelentésében 1929-ben azt a reményét fejezte ki, hogy Nyíregyházára egy kipróbált lelkészt helyez a püspök, akit nem csak a helyi érdekek vezetnek majd (értsd, nem helyezi előtérbe a nyelvi kérdést).¹⁸ A fiatal Márkus Józsefet valószínűleg nem tartotta ideális jelöltnek.

Nem tudjuk, hogy a lelkésztársak közül másoknak is voltak-e aggályai Márkus József fiatal kora vagy akár a szlovák nyelvhez való ragaszkodása miatt. Az *Isten műve napjainkban* című írásban, kicsit talán a korabeli kritikákra válaszolva említette, hogy „életem és ezen gyülekezet története szorosan összefüggnek egymással. Voltak, akik ezt nem tudták megérteni, de Istennek végzéseit meg nem változtathatják”. (Márkus J. András 1935, 64. p.) A későbbi évek történéseit és különösen a szlovákok kitelepülését ez a szoros összefonódás alapvetően meghatározta, ezért érdemes felidézni, amit a lelkész életének eseményeiről és személyiségéről száz év távlatából megismerhetünk.

A Márkus család a kevés számú tirpák nemesi család egyike volt, amely nagy tekintélynek örvendett. A szülők az első megtérők között voltak, és Verbőci bokorban – a tirpák tanyákat bokornak hívták –, a házuk udvarán rendszeresen prédikáltak vendégek olykor több száz fős hallgatóság előtt. A szülők a gyermekeiket nagy gonddal és előrelátással nevelték. A két idősebb fiút még fiatalon egy távoli ismerőshöz küldték az ausztriai Kremsbe németet tanulni. (Prištiak 2001) József különösen jó tanuló volt, sokat olvasott. Öccse, a tizenegy évvel fiatalabb Mihály hasonlóan értelmes, szorgalmas fiú volt, aki később Budapestre került egyetemre. Márkus József tizennyolc évesen már maga is némi tekintélyre tehetett szert, mert tagja volt a Budapestre indított küldöttségnek, amely a metodista egyházhoz való csatlakozásról tárgyalt.

Fiatalon megfogalmazódott benne: küldetése az, hogy a nyíregyházi gyülekezet lelképásztora legyen. Ennek a célnak az elérése érdekében indult 1921-ben Frankfurtba teológiát tanulni, és négyévi tanulás után egy fél évet Londonban is eltöltött. Hazatérése után azonban nem az otthoni gyülekezetbe kapott kinevezést, hanem a svábok lakta Györkönybe küldte a metodista püspök, amit némi csalódással vett tudomásul. Szlovák nyelvű életrajzírója, Ondrej Prištiak szerint itt is hűséggel végezte szolgálatát, és kihasználatlan energiáit a teológiai munkának szentelte. (Prištiak 2001)

17 Jegyzőkönyv a Püspöki Methodista Egyház Missiói Konferencia hatodik üléséről, 1929. április 17–21.

18 Uo. 28. p.

Ekkor nősült. A frankfurti út előtt eljegyzett István Ilonkát vette feleségül, aki maga is tírják lány volt Cigány bokorból.

A szlovák nyelvű életrajza szerint Nyíregyházán az első idők a „rend helyreállításával” teltek, ami valószínűleg az általa kívánatosnak tartott gyülekezeti élet kialakítását jelentette. Rendbe tette a gyülekezet anyagi viszonyait, az adósságokat kifizették, a költséges diakóniai vállalkozásokkal felhagytak. A csatlakozás előtti évek elmélyült, lelki növekedésre figyelő, talán kicsit belterjes kegyessége tért vissza.

A másik érzékeny pontnak a gyülekezeti alkalmak nyelve bizonyult. Wallrabenstein Jakab idején a bibliaórák és istentiszteletek nyelve a magyar lett, a lelkész magyarul beszélt a gyerekekkel, fiatalokkal, idősekkel egyaránt. A szlovák nyelvű igehirdetésre azonban lehetett igény, mert 1927-ben a gyülekezet egy része szlovák nyelvű istentiszteletet kért, amit Wallrabenstein Jakab a laikusokra bízott.¹⁹ Hogy mennyien lehettek, akik magyarul egyáltalán nem értettek, nem tudjuk, de Márkus József nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy mindenki anyanyelvén hallhassa az igét. A vasárnap reggeli imaórát szlovák nyelven tartották, amit ő maga vezetett, és a „fő” istentisztelet maradt magyar nyelven. Az előbbire szívesebben jöttek az idősebbek, a másikkra a fiatalok. A frankfurti tanulmányok és a sváb gyülekezetben eltöltött évek után Márkus Józsefnek magának is bele kellett jönnie a szlovák nyelvű igehirdetésbe, amit azonban fontosnak tartott és nagy gonddal készült rá. (Prištia 2001) Később megnyilvánuló szlovák érzelmeire azonban, ezt leszámítva, nehéz ebben az időszakban következtetni. Amikor 1937-ban felesége ötödik gyermekük születésekor váratlanul meghalt, nem tírják lányt, hanem a Budakeszin szolgálatban álló német diakonisszát, Elizabeth Niedant kérte feleségül.²⁰

1935-ben Nyíregyházán tartották az egyház évi konferenciáját, és azzal egy időben jubileumi ünnepeken emlékeztek meg a gyülekezet fennállásának 25. évfordulójáról. A gyülekezet nem a metodistákhoz való csatlakozást ünnepelte ekkor, amelyre 15 éve került sor, hanem a szabad evangélikus gyülekezet létrejöttét. Erre az alkalomra írta meg a lelkész emlékeit *Isten műve napjainkban* címmel. Márkus József identitásában az ébredési mozgalom volt a kiindulópont, a Rohacsek József által megteremtett biblikus, fegyelmezett, elmélyült imaélet élő, szlovák nyelvű gyülekezeti élet volt a minta, a metodista egyház pedig egy szükséges működési keret, amellyel szemben viszont egyre kritikusabb lett.

A háború előestéjén az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében visszacsatolták a Magyar Királysághoz Szlovákia és Kárpátalja déli, döntően magyarlakta

19 Jegyzőkönyv a Püspöki Methodista Egyház negyedik missziói konferenciájáról, 1927. szeptember 2–4. 27–28. p.

20 A házaspárnak még egy közös gyermeke született 1936-ban, Márkus István, Štefan Markuš, aki 1998-tól 2002-ig Szlovákia magyarországi nagykövete volt. Itt jegyezzük meg, hogy Márkus József testvére, Márkus Mihály a budapesti német gyülekezetből nősült, felesége Fleps Márta lett.

részét, majd 1939 márciusában egy rövid katonai akció keretében egész Kárpátalját. Ezen a vegyes nemzetiségű, vegyes vallású kárpátaljai területen a csehszlovák időkben cseh metodisták kezdtek missziót, és a szlovákok és ruszinok között gyülekezetek is szerveződtek az Ungvár környéki falvakban. Csehszlovákia német megszállása, Kárpátalja magyar visszacsatolása után a cseh misszionáriusoknak haza kellett térniük. 1939. május 19-én Josef Dobeš, a prágai cseh szuperintendens meglátogatta Tessényi János szuperintendenst Budapesten, és rábízta az Ungvár környéki gyülekezeteket, akiket együtt meg is látogattak.²¹ A magyar egyház örömmel vette tudomásul a „magyar testvérek visszatérését”, a csehszlovák metodista egyház viszont 1100 tagját veszítette el néhány hónap leforgása alatt, és több lelkészét bebörtönözték. (Schneeberger 1991)

A háború kirobbanása megakadályozta, hogy a nyíregyházi és az Ungvár környéki gyülekezetek között szorosabb kapcsolat alakuljon ki, de egy emlékezetes látogatásra azért sor került. 1939. augusztus 12. és 15. között a gyülekezet ifjúsága Márkus József lelkésszel Ungvárra utazott, és meglátogatták az összes falut, ahol metodisták éltek, Nevickét, Ókemencét, Jenkét és Unghutát.²² Márkus mindenütt szlovákul prédikált, a fiatalok szlovákul tettek biznyságot és szlovák nyelvű karénekeket énekeltek. Szilveszterkor Vaszilij Vuksza laikus prédikátor és fia, Ivan látogatták meg a nyíregyházi gyülekezetet. Nyelvi nehézségek nem voltak, de a távolság és az időhiány megakadályozták a rendszeres látogatásokat. A háború alatt a püspök Haszics Jánost helyezte Ungvárra, aki haláláig ott is maradt, bár később a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalján a hatóságok betiltották a metodista gyülekezet működését.

Az 1930-as években a nyíregyházi gyülekezet létszáma folyamatosan gyarapodott. Az évtized végére a rendes és próbatagok száma meghaladta a 400-at, és minden évben 180–200 gyermek is szerepelt a statisztikákban. Ebben az évtizedben feltűnően megnőtt a kereszteleések száma. A statisztikákban 10–15 gyermekkereszteleés szerepelt egy-egy évben, de 1939-ben már 20. Egyházi esküvőt is tartottak évente 3-4 alkalommal, a temetések száma 10–12, de akadtak évek, hogy 13-14 is volt. A nyíregyházi metodista gyülekezet a második világháború előestéjén egy népes, jól megkülönböztethető vonásokat viselő szabadegyházi közösség lett, amely bizonyos tiszteletet is kivívott magának a városban. Ennek jeleként értékelhetjük, hogy a két világháború között megjelenő Vármegyei szociográfiák sorozatban a Szabolcs vármegyéről írt kötetben a metodista egyház külön címszóként szerepelt (szerzője Márkus József volt), és már nem a szekták között került említésre. (Dienes 1939)

21 Itthon. *Békeharang*, 1939. 5. sz. 5. p. „Nagy örömünk volt, amikor a Felvidék visszacsatolásával elszakított magyar testvéreink visszatérhettek és ez ott élő nemzetiségek ismét bekapcsolódhattak az anyaország vérkeringésébe, melynek ezer esztendeig tagjai voltak.”

22 M. M. [Márkus Mihály]: A visszacsatolt kárpátaljai gyülekezeteinkről. *Békeharang*, 1939. 1. sz., 1940. 1. sz.

A csatlakozás utáni két évtizedben jelentősen átalakult a gyülekezet és a tagok élete. Az 1923-as kápolnaszentelésen készült képeken a férfiak és nők külön csoportban, még hagyományos tírpák viseletben láthatók.²³ Az 1935-ös jubileumi ünnepségek alkalmából készült fotókon a fiatalok már szolid városi ruhát viseltek, a férfiak többségén nyakkendő is volt. Hasonlóan más szabadegyházakhoz, a metodistákhoz való csatlakozás is jelentősen kiszélesítette a gyülekezet látóhatárát, a demokratikus egyházszervezet gyülekezeti pozíciókat, esetenként tanulási lehetőséget is kínált a társadalmi mobilizációtól addig elzárt csoportoknak. Az egyház nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően a térbeli mobilizáció is felerősödött (Harmann József Bulgáriába utazott külmisziói munkára, Victor Róbert és felesége, a volt diakonissza Nagy Zsófia Amerikába ment egy ottani magyar gyülekezet gondozására, egy fiatalember Ausztriában a türnitzi methodista árvaházban vállalt munkát). A felső-magyarországi, bácskai, később a németországi lelkészek, diakonisszák polgárosult életformát hoztak magukkal. A szabadegyházakban eleve polgárosult, jellegzetesen városi közösségi élet zajlott, a vasárnapi istentiszteletek mellett olyan változatos hitéleti alkalmakon, mint a vetített képes előadások, zenekari, énekkari próbák, szeretetvendégség, kirándulások. A methodista egyházban a negyedévi és éves konferenciák mindig gyülekezeti ünnepek is voltak, külföldi és más egyházakból érkező hazai vendégekkel. Fontos azonban megjegyezni, hogy a polgárosodó Nyíregyháza kínálta szórakozásokat (színház, mozi, gyógyfürdő) a gyülekezetbe járók elkerülték, és egy alternatív közösségi életet teremtettek, amely el is zárta őket a város társadalmától.

A paraszti életforma fellazulása, a polgári életforma megjelenése a methodista gyülekezet nélkül is lezajlott volna a tírpákok között, de talán nem ilyen gyorsan és látványosan, egy nemzedék alatt. Mindez azonban a nyelvcsere is felgyorsította, a szlovák nyelv őrzésére tett erőfeszítések ellenére egyre többen már magyarul beszéltek a hétköznapiakban, a fiatalabbak között pedig akadtak, akik a szlovák nyelvet egyáltalán nem is értették.

A háború és a kitelepülés

Keveset tudunk arról, hogyan vészelték át a gyülekezetek a háborút, mekkora embervesztést és anyagi kárt szenvedtek el. Az egyház egésze sok nehézséggel küzdött. 1939. december 2-án a „honvédelem érdekeinek” veszélyeztetése címén a legtöbb

23 A Püspöki Metodista Egyház amerikai központjában működő Külmisziói Bizottság (Board of Missions) megbízásából 1910-től az 1920-as évek elejéig fényképezészek jártak végig a világ összes metodista misszióját. A methodista levéltár gyűjteményében található 200 fotóalbum mintegy 200 000 fotót tartalmaz, amelyek között néhány nyíregyházi kép is található. UMC Digital Galleries. General Board on Archives and History of the United Methodist Church. Madison, NJ, USA. <https://catalog.gcah.org/images/items/show/39408> és <https://catalog.gcah.org/images/items/show/39409> Utolsó letöltés: 2022.06.30.

szabadegyházi közösség összejöveteleit betiltották, a methodisták kivételével, akik több helyen menedéket adtak a betiltott közösségeknek. (Fazekas 1999) A háború alatt nem tudták minden évben megtartani az egyház évi konferenciáját, és az idős John L. Nuelsen püspök sem jött 1940 után Magyarországra. A lelkészek egyre inkább magukra maradtak a gyülekezetek gondjaival.

A háborús veszteségeket súlyosbította a csehszlovák–magyar lakosságcsere, amelynek során a nyíregyházi gyülekezet szinte teljes számban kitelepült Csehszlovákiába. A dunántúli gyülekezeteket (Györköny, Hidas, Nagyszékely, Kaposszekcső) a németek erőszakos kitelepítése roppantotta meg. Így érthető, hogy a lelkészekben felmerült az a gondolat is, hogy egy másik szabadegyházhoz csatlakozva folytatják a működésüket. (Hecker 2005)

A lakosságcsere nyíregyházi történetét Bánszki Hajnalka 2021-ben írt, remélhetően mihamar könyv alakban is megjelenő doktori disszertációja részletesen bemutatta, és kitért Márkus József szerepére is. Itt csak ahhoz a kérdéshez kívánok adalékokkal szolgálni, hogy mi vezethette a metodista lelkészt, hogy a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság által szervezett kampányban részt vegyen, és a gyülekezettel áttelepüljön Csehszlovákiába.

A lévai gyülekezetben készült, Márkus József születésének 100. évfordulójára összeállított kötet átimádkozott, megfontolt döntésként mutatta be az áttelepülést. Ondrej Prištiak úgy emlékezett, hogy a lelkészt aggasztotta a szlovák nyelvű gyülekezeti tagok sorsa, akikre Magyarországon maradván az várt, hogy felolvadnak a magyar tengerben. Ezért úgy döntött, hogy mint Mózes, kihívja a választott népet az Ígérte Földjére. (Prištiak 2001) Az 1946. április 14-i nagygyűlésen elmondott beszédében is hitbéli döntésként állította be az áttelepülést. „A múlt hónapban sokat töprengtem afőlről, hogy települjek-e át családommal. Megkérdeztem az élő Istent és eldöntöttem, hogy megyek és hívlek magammal titeket. Az Istentől kaptam ezt a feladatot, hogy én titeket átvezesselek.” (Idézi Bukovszky 1999)

A szlovákok sorsa iránti aggodalma valószínűleg őszinte volt, de nehéz nyomára akadni, mikor vált ez számára sorskérdéssé. 1935-ben írt gyülekezettörténetében nép-rajztudós testvére, Márkus Mihály az 1943-ban megjelent doktori disszertációjában egyaránt azt állította, hogy a tirpákoknak nem volt szlovák tudatuk. Ezzel összhangban, a *Sloboda* című hetilap propagandacikkeiben is megjelent a kiábrándító igazság: „Megszakadt a szívünk, mikor Újteleken jártunk. A nép szlovákul beszélt, tirpák származású, viszont azt állította magáról, hogy magyar nemzetiségű. Nagyon nagy erő kell ahhoz, hogy ezeket az embereket meggyőzzük arról, hogy ők igenis szlovák nemzetiségűek.” (Idézi Bukovszky 1999, 86. p.)

A lelkész elszántan prédikált az áttelepülés mellett, és a vonakodókat a tanyákon is felkereste. A több száz fős gyülekezet nagy része végül az áttelepülés mellett döntött. Volt, aki a szegénység elől menekült, és egy nagyobb földbirtok kellő érv volt az áttelepülés mellett, de a városban terjedő különféle híresztelések is megtették a hatásukat (hogy aki nem megy önként, később erőszakkal viszik, a szovjetek kolhozokat szerveznek, de a baráti Csehszlovákia ettől mentesül). Döntő azonban a lelkész rábeszélése

volt, aki a visszaemlékezések szerint erős fegyelmet gyakorolt a gyülekezetben, a tagok magánéletét is igyekezett irányítás alatt tartani, ahogy Kósa András fogalmazott, lelki kiskorúságban tartotta a gyülekezetet. Ennek ellenére, ha kevesen is, voltak olyanok, akik lelkiismereti okokból, vallásos meggyőződésükből fakadóan ellenálltak a nyomásnak („Nem megyek a máséba!”).

Nehezebb annak megítélése, hogy mekkora szerepet játszott a döntésében személyes becsvágya, az érvényesülés lehetősége. Egyetérthetünk azzal, hogy Márkus József és Márkus Mihály egyértelműen nyert az áttelepüléssel. Márkus Mihály kiemelkedő tudományos karriert futott be Csehszlovákiában. (Bánszki 2021a) Valószínűleg Márkus József számára is elégtétel lehetett, hogy részt vehetett az egyik első delegációban, amely Csehszlovákiába utazott az ottani életkörülmények megtekintésére. Személyesen választhatott az áttelepülésre kijelölt vidékek között (a Nyíregyháza-hoz hasonló Léva és Alsószece környékére esett a választása). A delegációt Beneš köztársasági elnök is fogadta. (Bukovszky 1999) Lelkialkata, a metodista kegyesség azonban kizárta, hogy a világi karrier, közéleti megbecsültség mozgassa cselekedeteit. A gyülekezet feletti irányítás, a lelki autoritás viszont annál fontosabb volt számára (Prištiak 2001, 24. p.), ha ő az áttelepülés mellett döntött, azt mindenképpen a gyülekezettel együtt akarta megtenni.

Márkus József az 1930-as évek végétől a lelkésztársaknak írt leveleiben egyre gyakrabban adott hangot az egyházvezetéssel szembeni elégedetlenségének (az anyagiak kezelése, hitéleti kérdések miatt), és az volt a véleménye, hogy változásra van szükség.²⁴ Nincs nyoma, hogy ő maga szeretett volna szuperintendens lenni, hiszen ezzel hátra kellett volna hagynia a saját látása szerint átformált több száz fős nyíregyházi gyülekezetet, de az idős Tessényi Jakob János helyett egy fiatalabb lelkészt, Hecker Henriket szerette volna az egyház élén látni. Ő sajnos a szovjet hadifogságból hazatérve rövidesen elhunyt.

Nem tudjuk, hogyan rendeződött volna a konfliktusa az egyházvezetéssel, ha nem kerül sor az áttelepülésre, de az mindenképpen egy lehetőség volt, hogy kikerüljön a magyar metodista egyház és a szuperintendens fennhatósága alól úgy, hogy a gyülekezet irányítását teljes mértékben megőrizze a saját kezében. Az egyházi indíttatás mellett szól, hogy magával vitte Liebstöckl Jenőt, az egyház egyik fiatal lelkészét is, aki nem szlovák származású volt. A kitelepültek egymáshoz közel, Léván és a környékbeli falvakban telepedtek meg, kint is egy gyülekezetet alkottak, és Márkus József haláláig, 1991-ig a lelkészük maradt. Nincs pontos válaszunk arra sem, hogy kint miért nem csatlakozott a metodista egyházhoz a gyülekezet. Valószínű, mind a két fél részéről volt

24 „Én örülök, ha a szup. nem jön le Nyíregyházára, mert mindig attól félek, hogy a negyedévin olyan dolgokat fog elbeszélni, ami csak kárára lesz az egész ügynek...” Márkus József levele Hecker Henrikhez, 1939. február 8. „A mai napig még mindig félve gondolok arra a komédiára, amelyet mi konferenciáinkon folytatni szoktunk.” Márkus József levele Hecker Ádámmal, 1943. augusztus 12. MMEL, VI. Hecker Ádám iratai. 3. doboz.

némi óvatosság. A csehszlovák egyház nem akart egy túlságosan erős akaratú, önálló lelkészt a soraiban tudni, de Márkus József sem akart mindenáron az egyházhoz csatlakozni. (Schneeberger 1991) Az első hónapokban a gyülekezet önállóan működött, mint a kezdeti, ébredési időkben. A kommunista rendszer kiépülése, amit végül Csehszlovákia sem kerülhetett el, megnehezítette az egyházak életét. A szabadegyházi közösségeket nagyobb, ellenőrizhetőbb közösségekbe terelték minden kelet-európai országban. A lévai gyülekezet egy egyházi szövetség, a Cseh Testvérek Egyháza (Jednota československá, mai neve Cirkev bratská) kereteibe olvadt be, amelybe a korábbi nyíregyházi lelkész, Rohacsek József vezette kékkeresztes csoportok is becsatlakoztak. (Bánszki 2021a)

Még a kiköltözés előtt megérkezett Nyíregyházára Hecker Ádám, a Tessényi János szuperintendens által kijelölt utód, aki megrendülten nézte végig, mi zajlik a gyülekezetben. Márkus József azzal fogadta, hogy feleslegesen jött, nem marad senki a gyülekezetben, bár végül nem tudott mindenkit meggyőzni. A kitelepülés utáni első istentiszteleten tizennyolcan vettek részt.²⁵ A kitelepülés súlyos lelki teherként nehezedett a gyülekezetre, távozókra és maradókra egyaránt. Sokan nem tudtak beilleszkedni az új környezetbe, mert nem tudtak rendesen szlovácul, kínozta őket a honvágy, volt, aki hazaszökött. Nehéz volt feldolgozni, hogy idegenek házában élnek, mások földjén gazdálkodnak. Az eltérő nagyságú birtokok, házak miatt alkalmanként irigység és viszály keletkezett. A Léva környéki szilvaültetvényeket meg kellett művelni, a megélhetés kedvéért az addig absztinens hívek pálinkafőzésbe kezdtek, és felütötte a fejét az alkoholizmus.

Az itthon maradtak körében óriási fájdalmat okozott a családtagok elvesztése, életre szóló haragot szült a maradás, kitelepülés kérdése. A szlovák érzület, akiben volt is korábban, teljesen kihűlt, nem használták többé a szlovák nyelvet. A gyülekezet azonban nem szűnt meg, Hecker Ádám összegyűjtötte az otthon maradtakat, és 1949-ben az évi konferencián már száz nyíregyházi tagról számolhatott be.²⁶ A háború után újra ébredési idők köszöntöttek be, a régi elevenség azonban már nem tudott visszatérni az egyházba. De ebben már nem csak a tagok voltak hibásak. A kiépülő kommunista diktatúra idején a gyülekezet megmaradása is csodával határos volt, misszióra, a gyülekezet keretein túlmutató szolgálatra évtizedekig gondolni sem lehetett.

25 Nincs pontos adatunk arra vonatkozóan, hányan mentek el Márkus Józseffel Nyíregyházáról. A gyülekezethez az 1943. évi statisztika szerint 289 rendes, 112 próbatag és 207 gyermek tartozott. (Jegyzőkönyv a Magyarországi Methodista Egyház ideiglenes évi konferenciájának negyedik üléséről, 1943. MMEL, I. 7. 16. doboz) Ezenkívül, mint már utaltunk rá, jelentős számú látogató is megfordult náluk. A nem gyülekezeti tagok közül is sokan követték Márkus Józsefet.

26 MMEL, I. 7. 16. doboz

Összegzés

A nyíregyházi metodista gyülekezet története jól példázza, hogy sikeres szabadegyházi misszió csak ott folyik, ahol megfelelő közeget talál (az egyháztagokat elhanyagoló, elvilágiasodó egyház, a hitűkhöz ragaszkodó, a puritán kegyességet a népi vallásosság keretei közt megőrző közösség formájában). Nyíregyházán a puritán vallásosság elemeit legkitartóbban a felekezeti és nemzetiségileg is vegyes lakosságon belül az evangélikusok őrizték, akik a századfordulón még erősen ragaszkodtak szlovák nyelvűkhöz, különösen hitéletük gyakorlása során. A tirpák tanyákon indult ébredés felvidéki és bácskai gyülekezetekből érkezett, szlovákul beszélő vándorprédikátorok és könyvárusok révén vezetett el szabad evangéliumi gyülekezetek alakulásához.

A világháború után a legnagyobb ébredési közösség lelkész nélkül maradván nem a paraszt-ecclesiólák világába való visszatérést, hanem egy szabadegyházhoz való csatlakozást választotta. A metodista egyház hasonló kegyessége, hitvallása felülírta a kezdeti nyelvi különbségeket. Márkus József lelkészsége idején a gyülekezet szlovák volta újra nagyobb hangsúlyt kapott, de kérdéses, hogy vissza tudta-e fordítani azokat a folyamatokat, amelyek már a századforduló óta egyre erősebben éreztették hatásukat (a természetes asszimiláció, majd az erőszakos magyarosító törekvések révén, később a trianoni Magyarországon a nyelvi közösségektől való elszakítottág miatt).

A gyülekezet áttelepülése Csehszlovákiába megrázta a metodista egyházat, és a veszteséget a később csatlakozók sem pótolták. A másik oldalon, a kitelepülést választók körében viszont az együtt maradt gyülekezet valamelyest feledtette az elhagyott hazát, Márkus József vezetése alatt tovább gyarapodott, és a csehszlovák szabadegyházi közösségek között elismert helyet vívott ki magának.

Irodalom

- Bánszki Hajnalka 2021a. *A csehszlovák–magyar lakosságcsere Nyíregyházán, 1946–1948.* Doktori disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Bánszki Hajnalka 2021b. Ébredési mozgalmak a nyíregyházi evangélikus gyülekezetben a 20. század első felében. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 22.* Nyíregyháza, 363–374. p.
- Bukovszky László 1999. A nyíregyházi tirpákság áttelepülésére vonatkozó adatok a Sloboda című lapban. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 13.* Nyíregyháza, 85–97. p.
- Dienes István (szerk.) 1939. *Szabolcs vármegye* (Szabolcs és Ung k. k. e. vármegyék). Budapest, Merkantil.
- Fazekas Csaba 1996. *Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban.* Budapest, TEDISZ–SZPA.
- Gyivicsán Anna 2000. A nyelv és a hit (...kapcsolatáról a magyarországi szlovákok példáján). In L. Imre Mária (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 3.* Pécs, Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, 30–35. p.

- Hecker Frigyes 2005. A Magyarországi Metodista Egyház története 1945-től napjainkig. In Lakatos Judit (szerk.): *Keskeny utak. Tanulmányok a Magyarországi Metodista Egyház történetéről*. Budapest, Magyarországi Metodista Egyház, 191–200. p.
- Khaled A. László 2011. *A magyarországi metodizmus története 1920 és 1948 között. Egy vallási alternatíva esélyei Trianontól a fordulat évéig*. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem.
- Márkus J. András 1935. *Isten műve napjainkban. A nyíregyházai methodista gyülekezet huszonöt éves jubileumának emlékére*. Nyíregyháza.
- Márkus Mihály 2009. *A bokortanyák népe*. Budapest, Kelet Press. A Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének 1943-as kiadásának reprint változata.
- Mojzes, Paul 1965. *A history of the Congregational and Methodist churches in Bulgaria and Yugoslavia*. Doktori disszertáció, Boston University.
- Orosz Tamás 1939. Szepták Szabolcsban. In Dienes István (szerk.): *Szabolcs vármegye* (Szabolcs és Ung k. k. e. vármegyék.) Budapest, Merkantil, 161–165. p.
- Prištiak, Ondrej 2001. Životopis Jozefa Ondreja Markuša. In Henžel, Jan (szerk.): *Tak a nie inak! Zborník k 100. výročiu narodenia Jozefa Ondreja Markuša*. Levice, 6–26. p.
- Schneeberger, Vilem D. 1991. *Methodism in Czechoslovakia*. Tennessee, Nashville.
- Szigeti Jenő 1981. „És emlékezzél meg az útról...” *Tanulmányok a Magyarországi Szabadegyházak történetéből*. Budapest, Szabadegyházak Tanácsa.
- Szigeti Jenő 1990. Az adventista misszió indulása a Kárpátalján. In Fejős Zoltán, Küllös Imola (szerk.): *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 95–103. p.
- Szigeti Jenő 2000. A 19. századi újprotestáns egyházak kialakulása a Kárpát-medence nemzeti-ségei között. In L. Imre Mária (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 3*. Pécs, Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, 295–303. p.
- Szigeti Jenő, Rajki Zoltán 2012. *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig*. Budapest, Gondolat.

Judit Lakatos

The History of the Methodist Congregation of Nyíregyháza From the Beginning to the Czechoslovak–Hungarian Population Exchange

At the end of the 19th century, a significant religious revival movement unfolded in the Nyíregyháza Evangelical Church, which led to the formation of free church communities under the influence of Slovak itinerant preachers from Upper Hungary and Bácska. The most significant grouping, after the imprisonment of its leader, József Rohacsek in 1920, came under the protection of the Methodist Church. Although Slovak language use was strengthened for a time thanks to the connection with the Slovak-speaking revival movement, the process of Magyarization naturally accelerated after 1920. Pastor József Márkus was determined to preserve the Slovak language, in Nyíregyháza the public use of Slovak was almost exclusively restricted to the Methodist congregation. Despite this, the population exchange found a heavily Magyarized community, whose resettlement was met with incomprehension and astonishment by both the Methodist Church and the town's public opinion.